

УДК 82-91:741.5]:7.08(477)

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МАЛЬОПИСІ

Х. С. Копильчак

*Українська академія друкарства,
вул. Під Голоском, 19, Львів, 79020, Україна*

Сучасний український мальопис розглянуто як медіаповідомлення, що транслює певні ідеї сучасного суспільства. Основну увагу приділено специфіці висвітлення у виданнях українських мальописів феміністичних ідей. На підставі аналізу українських мальописів визначено, що проблема сексизму в українських коміксах є доволі поширеною. Визначено основні групи гендерних стереотипів, зафіксованих в конкретних виданнях.. Проаналізовано низку перекладених в Україні мальописів, що демонструють різні підходи до висвітлення сучасних феміністичних ідей крізь призму художнього бачення.

Визначено, що читацька аудиторія, на яку орієнтується автор, значною мірою впливає на формування сюжетної лінії та гендерний баланс персонажів. Проаналізовано українські мальописи на предмет гендерного балансу. Охарактеризовано основні причини, що впливають на порушення гендерного балансу в мальописах, адже комікси на своїх сторінках моделюють ту ситуацію, що складається у сучасному суспільстві. Визначено, що важливі суспільні зміни — посилення статусу жінки у суспільстві, одностатеві шлюби тощо — відображаються в українських мальописах так, як вони сприймаються на певному етапі розвитку громадянського суспільства.

Ключові слова: *мальопис, комікс, фемінізм, специфіка українського фемінізму, гендерні стереотипи.*

Постановка проблеми. Жанр мальописів чутливо реагує на соціальні та політичні проблеми, актуальні в той чи інший період для того чи іншого суспільства та окремих його індивідів. Йдеться, зокрема, про гендерну, расову проблематику та низку інших питань, важливих для суспільств, що розвиваються. Відстежування змістовного наповнення видань, зміни тематики, проблематики, способів їх інтерпретації візуальними засобами дає змогу простежувати зміни у ставленні суспільства до окреслених проблем. У статті робиться спроба простежити, які гендерні стереотипи транслюють сучасні українські мальописи, як на український ринок мальописів впливають світові феміністичні тенденції. Адже у XXI столітті фемінізм в Україні пішов уперед у своєму розвитку, став більше озвучувати сучасні проблеми жінок.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз вивченості проблеми дає підстави стверджувати, що на сьогодні до коміксу та графічного роману в українському

науковому дискурсі сформувався певний інтерес. Статті власне наукового характеру апелюють до теоретичних напрацювань світової науки, а також демонструють міждисциплінарне зацікавлення здобуткам графічної літератури — з мистецтвознавчої, історико-культурологічної, лінгвокультурологічної перспективи (Д. Белов, С. Хлестова) [2, 8]. У спорідненій соціокомунікативній площині проблему функціонування коміксу розглядає О. Гудошник, наголошуючи на потребі формування в українському соціумі масового попиту на графічну літературу як чинника її розвитку [4]. Потрібно виокремити і єдине перекладене українською мовою наукове видання «Сила коміксів» Р. Данкана, М. Сміта і П. Левіца, яке всебічно характеризує історію, форму та культуру коміксів [5].

Щодо досліджень феміністичних ідей, то у сучасному українському та західному соціогуманітарному дискурсах існує значна кількість дослідницьких робіт, присвячених як загальнотеоретичним питанням фемінізму, так і конкретним практичним соціальним проблемам, пов'язаним із гендерною специфікою розвитку соціуму (І. Грабовська, І. Андрусак, О. Рубан, Т. Рябова) [3, 7, 10]. В Україні активно захищають дисертації з різноманітних питань гендеристики та фемінізму.

Проте ми пропонуємо перспективу, коли об'єктом трансляції гендерних стереотипів виступає такий специфічний видавничий, а ширше медійний носій, сучасний український мальопис ще не розглядався. Зазначимо, що у статті ми використовуємо два терміни — мальопис та комікс. Перший — на позначення оригінальних українських творів, другий відповідно на позначення перекладних творів закордонних авторів.

Мета статті — виявити й проаналізувати, як у сучасних українських мальописах представлено гендерну паритетність, як вони популяризують сучасні феміністичні ідеї. Нам важливо було простежити, як поява якісних перекладних зразків просвітницьких коміксів про фемінізм позитивно впливає на зміни у сфері мальописотворення в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. З історії американського коміксу відомо, що американські комікси довгий час були виключно «чоловічим медіа»: переважно чоловічими були головні персонажі, в практиці творення коміксів також переважали чоловіки. Звісно, тут можна згадати жіночий образ 1940-х рр. Чудо-жінки, а також сценаристок Луїз Сіммонс, яка пропрацювала сорок років в мейнстрімі, та Енн Носенті, яка вела великі серії вже в 1980-х. Однак ці приклади радше виняток, ніж правило. У 1940-х рр. загалом комікси читали жінки, однак, коли внаслідок поширення ідеї про шкідливість коміксів для дитячої психіки у 1950-х рр. продажі впали, видавці переорієнтувалися на чоловічу цільову аудиторію. Відображення чоловічих фантазій про супергероїв у своїй радикальній маскулінності вийшло з воєнного часу, а в середині ХХ ст. стало справжнім «гімном сексизму». Офіційна політика DC, наприклад, забороняла робити жінок головними героїнями.

Упродовж останніх років у діяльності таких гігантів індустрії коміків, як DC і Marvel, окреслилася тенденція до вирівнювання гендерного дисбалансу: розширилася палітра жіночих персонажів, вони стають складнішими й впливовішими.

Читачами коміксів зараз є не лише чоловіки, а й жінки. Нещодавно на офіційній сторінці DC опублікували лист дівчини-читачки з проханням до видавництва вигадати більше жіночих персонажів. У відповідь компанія оголосила про чергове перезавантаження й орієнтацію на політику гендерної рівності, на залучення більшої кількості жінок-авторів.

Сьогодні компанії намагаються створити такі жіночі персонажі, з якими аудиторія читачок зможе себе порівнювати й ототожнювати. Наприклад, образ мусульманки Міс Марвел був сприйнятий позитивно не тому, що її створили на догоду політкоректності, а тому що її характер майстерно прописаний, до того ж її історія несе важливу соціальну місію. Читачі-мусульмани вдячні за позитивне забарвлення персонажа, водночас читачам іншого віросповідання нетиповість її історії допомагає поглянути на світ навколо під новим кутом. Феміністка і талановита сценаристка Келлі Сью Деконнік створила цікаву і складну героїню Керол Денверс. Персонажка виявилася настільки цікавою, що 2019 р. їй присвятили окремий фільм [5].

Ще один показовий приклад змін. У першому випуску лінія коміксів Marvel про людей X, що вийшов у 1963 році, у складі команди людей X був всього один жіночий персонаж — Джин Грей. Цікавим є те, що за словами творців цю персонажку додали лише тому, що боялись осуду феміністичних груп. Характерно, що на початках Джин Грей не відігравала жодної ролі у сюжеті, але з розвитком коміксової індустрії та зміною суспільних позицій щодо цього вона стала одним із ключових персонажок серії про людей X. Це добре видно з випущеного 2019 року фільму, де Джин Грей відводиться центральне місце.

Щодо української індустрії мальовисів, попри появу цікавих авторок, у ній досі переважають автори-чоловіки. Звідси — в жіночих персонажах відтворюється чоловіче уявлення про те, якою має бути жінка, загалом трансляція певних гендерних стереотипів.

Потрібно також зазначити, що в Україні комікси далі залишаються популярними переважно серед чоловічої аудиторії. Це демонструють результати дослідження гендерного складу їхніх читачів, який ми провели онлайн-опитуванням на платформі Google Form серед 618 підлітків. Виявилось, що більшість (61 %) читачів коміксів становлять хлопці. Попри це варто зазначити, що останнім часом коміксів, орієнтованих на жіночу аудиторію, стає дедалі більше завдяки появі таких коміксів для дівчат, як «Гільда і троль» («Артбукс»), а також для жінок — «Розквашене яблуко», «Заборонений плід», «Персеполіс» («Видавництво»).

Розглянемо, на які гендерні стереотипи можна натрапити в українських мальовисах. У своєму дослідженні «Стереотипи і стереотипізація як проблема досліджень статі» Т. Рябова виділяє декілька груп статево маркованих якостей, які відомі, як гендерні стереотипи [7]. Використання цієї класифікації дає змогу простежити, яким гендерним стереотипам відповідають персонажі українських мальовисів.

Перша група гендерних стереотипів об'єднує якості, що пов'язані із діяльністю та активністю. Чоловікам приписують рішучість, впевненість, наполегливість, жагу до пригод, відвагу, самоконтроль та впевненість у своїх силах; одночасно

жінкам приписують пасивність, нерішучість, обережність, піклування та відповідальність. Друга група об'єднує стереотипи, співвіднесені з категоріями влади та управління. Чоловічими якостями вважаються прагнення до лідерства, амбіційність, сила характеру, уміння ухвалювати рішення. Жіночими — покірність, безпомічність, залежність, слабкість та віра у перевагу чоловічої статі. Риси, що характеризують когнітивну сферу, формують третю групу стереотипів, а характеристики емоційної сфери — четверту.

Найчастіше в українських мальописах виявляється перший тип стереотипізації. Якщо проаналізувати чоловічі персонажі, то у них справді можна простежити усі перелічені стереотипні чоловічі риси. Натомість жіночі персонажі, навіть доволі агресивні й активні в боротьбі з антагоністами, наділені жіночими стереотипними рисами характеру. Такими персонажами є ЛяФам із мальопису «Хроніки Аптауна» чи Агнешка із коміксу «Воля», а також низка інших персонажок. Наприклад, ЛяФам — жорстока жінка, яка може постояти за себе, але водночас у межах команди, в якій вона співпрацює з іншими персонажами коміксу, вона піклується про усіх як мама або ж старша сестра. Суперечливою з гендерного боку видається також персонажка іншого коміксу «Даогопак» Арі-сан. Як майстриня бойових мистецтв вона демонструє чоловічі риси: силу, відвагу й рішучість боротися з усіма ворогами. Водночас Арі-сан виявляє материнські почуття до сина султана. Змішування цих рис характеру видається читачам нелогічним, а дії персонажок — непослідовними.

Оскільки активний розвиток оригінальної мальописної індустрії в Україні розпочався лише у другому десятилітті XXI ст., сучасні українські мальописи мають такі самі недоліки, що й американські комікси середини XX ст. Аналіз найбільш популярних українських оригінальних мальописів за допомогою тесту Бекдел виявив у них прояви сексизму. В основі тесту — метод оцінки зображення жінок у художній літературі з позиції гендерної упередженості. Тест було названо на честь американської карикатуристки Елісон Бекдел. Його ідея народилася завдяки подрузі карикатуристки та її карате-партнерці Ліз Воллес, а також публікаціям письменниці Вірджинії Вулф. У 1985 р. одна з героїнь коміксу Бекдел «Dykes to Watch Out For» на запрошення піти до кінотеатру відповіла, що дивиться лише ті фільми, де є принаймні дві жіночі персонажки (пізніше уточнено: «з іменами»), і при цьому вони розмовляють між собою не про чоловіків. Тест Бекдел, що починався як жарт, перетворився на популярний спосіб виявити ступінь присутності жінок у фільмах та літературі, інструмент привертання уваги до гендерного дисбалансу в кіно та літературі. Згідно з користувацькими базами та пресою медіаіндустрії, лише орієнтовно половина всіх кінофільмів відповідають вимогам тесту. Так, 2015 р. текст не пройшли 45 % кінопродукції.

Після широкого обговорення у 2000-х рр. тест Бекдел отримав численні варіанти й продовження, а в червні 2018 р. він увійшов до Оксфордського словника англійської мови.

Ось як виглядають результати перевірки на тест Бекдел текстів українських мальописів:

Назва коміксу	Є принаймні дві жіночі персонажки (з іменами)	Вони розмовляють між собою	Про щось, крім чоловіків
«Серед овець»			
«Трое проти зла»			
«Хроніки Аптауна»			
«ВОЛЯ»			
«Дагопак»			

Як бачимо, тут очевидно порушено гендерний баланс. Більшість персонажів мальовисів — чоловіки, а жіночі персонажі зображені лише як допоміжний рушій сюжетної лінії, але безпосереднього впливу на сам сюжет персонажки не мають.

Аналіз також показав, що в українському мальовисі й досі зберігається тенденція зневажливого зображення жінок. Зокрема, це можна простежити у сценах, де жінок зображають працівницями стрип-клубів, проституйованими жінками («Воля», «Хроніки Аптауна»).

У контексті піднятої теми хотілося б звернути увагу на ініціативи, що можуть сприяти встановленню гендерної рівноваги в українському мальовисі. Завдяки видавництву «Видавництво» український читач отримав переклади відомих світових коміксів, присвячених феміністичним питанням. Від 2018 р. видавництво переклало найкращі взірці мистецьких коміксів світу, що розвивають феміністичні теми, як-от: «Персеполіс» (2018), «Розквашене яблуко» (2019), «Заборонений плід» (2019), «Принцеса + принцеса: довго і щасливо» (2019), «Фемінізм і місто» (2021), «Історія українського фемінізму» (2022).

У 2021 р. на Книжковому арсеналі відбулася дискусія за участі Емми Антонюк, Жанни Озірної, Марії Шагурі, Іллі Стронговського — «Фемінізм і комікси. Як це можливо?». У межах дискусії було анонсовано вихід мальовису «Фемінізм і місто». Як зазначено у передмові, він містить десять історій про жінок, їхні бентеги, мрії та боротьбу проти несправедливості. У них є пристрасть, іронія та тверезий погляд на сучасне суспільство і права людини. Матеріалом для них послужили колонки журналістки Емми Антонюк для порталу «Гендер в Деталях» [1].

Сучасні гендерно виважені ідеї транслює мальовис «Видавництва» «Коротка історія українського фемінізму». Мальовис розповідає про появу фемінізму в Україні, про те, хто підтримував і поділяв феміністичні погляди, а також про їхніх супротивників. Як зазначає автор ідеї мальовису Ілля Стронговський, фемінізм досі розвивається, але його історію можна і варто фіксувати. В Україні вийшло декілька ґрунтовних праць на тему історії жіночого руху і, сподіваємося, що вийде ще більше [10].

Мальовис може слугувати дієвим способом популяризації феміністичних ідей серед дівчат шкільного віку. Це доводить приклад коміксу 2019 р. «Дівчата можуть

все». Ідея створення коміксу виникла в процесі проведення Хакатону для дівчат-студенток «Hack4Good 2.0: як зацікавити дівчат з раннього віку до технічних спеціальностей?», що проходив у Києві в липні 2018 р. Мета Хакатону полягала у тому, щоб залучити до STEM якомога більше дівчат і заохотити їх досліджувати світ науки, техніки, інженерії та математики через розробку цікавих рішень. Відповідно до дослідження Майкрософт у 2017 р., дівчата приділяють менше уваги вивченню STEM-предметів через гендерні стереотипи, які транслюють їхні батьки або вчителі. Як результат, у STEM-професіях, які є престижними і високооплачуваними, працюють лише 23 % жінок. Мальопис видала громадська організація «Розвиток КСВ», а профінансувало видання Фонд ООН у галузі народонаселення.

Раніше розмова про жінок в мальописах зводилася до переліку «100 найсексуальніших супергероїнь», сьогодні дедалі частіше бачимо коректніший підхід: «10 сильних героїнь, що змінюють світ». Нещодавній скандал з обкладинкою випуску «Спайдервуман» авторства Міло Манара змусив усіх залучених до процесу задуматися про те, як виглядають жінки в супергеройських коміксах. І хоча у випадку з тією обкладинкою ситуація не є однозначною, загальна тенденція, коли чоловіки малюють жінок крізь призму власного бачення їх зовнішнього вигляду, нарешті змінюється.

Висновки. Підсумовуючи, можемо стверджувати, що основні сюжетні лінії творці українських мальописів запозичують в американській традиції коміксотворення разом із застарілими сюжетними тропами. Звідти часто «мігрують» й описані гендерні стереотипи. Водночас мальописи відображають стереотипи, що побутують в сучасному українському суспільстві щодо гендерних ролей чоловіка і жінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк Е., Озірна Ж. Фемінізм і місто. Київ : Видавництво, 2021. 104 с.
2. Белов Д. Комікс як продукт інформаційної культури. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2018. Вип. 49. С. 83–103.
3. Грабовська І. Специфіка сучасного українського фемінізму (соціологічний зріз проблеми). *Українознавство*. 2021. № 3 (80). С. 194–204.
4. Гудошник О. Комікс в українському комунікаційному просторі. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2017. № 17. С. 19–24.
5. Данкан Р., Сміт М., Левіц П. Сила коміксів. Київ : ArtHuss, 2020. 512 с.
6. Почепцов Г. Комікси як засіб трансляції соціальних смислів. *Мерлін, Супермен і Гаррі Поттер: конструювання нематеріального в масовій культурі*. Київ : Спадщина, 2013. С. 39–48.
7. Рябова Т. Стереотипи і стереотипізація як проблема досліджень статі. *Культура і суспільство*. 2020. № 1–2 (15–16).
8. Хлестова С. В. Комікс як засіб масової комунікації: типологічні особливості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Соціальні комунікації. 2017. Вип. 11. С. 13–17.
9. Шилак Є., Карпович Й. Розквашене яблуко. Київ : Видавництво, 2019. 104 с.

10. Ябченко М. Коротка історія українського фемінізму / іл. Юлії Вус та Івана Кипіди. Київ : Видавництво, 2022. 104 с.
11. Cloud S. Making Comics. Storytelling Secrets of Comics, Manga, and Graphics, New York : Harper, 2006. 264 p.

REFERENCES

1. Antoniuk, E., & Ozirna, Zh. (2021). Feminizm i misto. Kyiv : Vydavnytstvo (in Ukrainian).
2. Bielov, D. (2018). Komiks yak produkt informatsiinoi kultury: Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, 49, 83–103 (in Ukrainian).
3. Hrabovska, I. (2021). Spetsyfika suchasnoho ukrainskoho feminizmu (sotsiologichnyi zriz problemy): Ukrainoznavstvo, 3 (80), 194–204 (in Ukrainian).
4. Hudoshnyk, O. (2017). Komiks v ukrainskomu komunikatsiinomu prostori: Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu, 17, 19–24 (in Ukrainian).
5. Dankan, R., Smit, M., & Levits, P. (2020). Sylva komiksiv. Kyiv : ArtHuss (in Ukrainian).
6. Pocheptsov, H. (2013). Komiksy yak zasib transliatsii sotsialnykh smysliv. Merlin, Superman i Harri Potter: konstruiuvannya nematerialnoho v masovii kulturi. Kyiv : Spadshchyna, 39–48 (in Ukrainian).
7. Riabova, T. (2020). Stereotypy i stereotypizatsiia yak problema doslidzhen stati: Kultura i suspilstvo, 1–2 (15–16) (in Ukrainian).
8. Khlestova, S. V. (2017). Komiks yak zasib masovoi komunikatsii: typologichni osoblyvosti: Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya : Sotsialni komunikatsii, 11, 13–17 (in Ukrainian).
9. Shylak, Ye., & Karpovych, Y. (2019). Rozkvasnene yabluko. Kyiv : Vydavnytstvo (in Ukrainian).
10. Yabchenko, M. (2022). Korotka istoriia ukrainskoho feminizmu / il. Yulii Vus ta Ivana Kypidy. Kyiv : Vydavnytstvo (in Ukrainian).
11. Cloud, S. (2006). Making Comics. Storytelling Secrets of Comics, Manga, and Graphics, New York : Harper (in English).

doi: 10.32403/0554-4866-2022-2-84-143-150

GENDER STEREOTYPES IN A MODERN UKRAINIAN COMIC

Kh. S. Kopylchak

*Ukrainian Academy of Printing,
19, Pid Holoskom St., Lviv, 79020, Ukraine
xrustunakopulchak@gmail.com*

The modern Ukrainian comic is considered as a media message that broadcasts certain ideas of modern society. The main attention is paid to the specifics of the coverage of feminist ideas in the publications of Ukrainian comics. Based on the analysis of Ukrainian comics, it is determined that the problem of sexism in Ukrainian comics is

quite widespread. The main groups of gender stereotypes recorded in specific editions of comics are defined.

It is determined that the creators of Ukrainian comics borrow the main storylines from the American tradition of comic-making along with outdated plot tropes. The borrowed tropes can be traced which are most often used by Ukrainian comic artists, among them the following: overly naïve sexualized heroine; “bad guy” as the object of a woman’s desire; stalking, kidnapping, and threats as courtship methods.

A number of comics translated in Ukraine are analyzed, demonstrating different approaches to highlighting modern feminist ideas through the prism of artistic vision.

It is determined that the readership targeted by the author has a significant influence on the formation of the storyline and the gender balance of the characters. In particular, Ukrainian paintings are analyzed for gender balance. The main reasons affecting the violation of the gender balance in the paintings are characterized since comics on their pages model the situation that exists in modern society. It is determined that important social changes — the status of women in society, same-sex marriages, etc. — are reflected in Ukrainian comics in the form in which they exist at a certain stage of civil society.

Keywords: *comics, feminism, specifics of Ukrainian feminism, gender stereotypes.*

Стаття надійшла до редакції 28.09.2022.

Received 28.09.2022.